

№5

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

**ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026**

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali

23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№R-566966** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№049864**

MUNDARIJA			
1.	Meyliyev Obid Raxmatullaevich	Soliqlarning budget daromadlaridagi ahamiyatini oshirish	7
2.	Мирзаева Матлуба Ғайбулла қизи	Тижорат банкларининг капитал базасини мустаҳкамлашнинг методологик ва амалий асосларини такомиллаштириш	14
3.	Жабборов Насриддин Мирзаодилович, Юнусова Шохсанам Муротовна, Бебутова Зулайхо Хамидовна, Сафарова Севара Қаҳрамон қизи	Тошкент вилояти туристик ҳудудлари имижли модели учун барқарорлик таҳлили	19
4.	Мухамедова Севара Абдуллаевна	Тижорат банкларида кичик бизнес лойиҳаларини кредитлашда банк таваккалчиликларини баҳолаш ва бошқариш тизими	27
5.	Abduqayumov Elyorbek Ulug'bek o'g'li, Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	Janubiy Koreya kinoindustriyasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ta'siri	33
6.	Umarova Shahnoza	Moliyaviy faoliyat bo'yicha baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	40
7.	Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	Avtomobilsozlik korxonalarining xarajat samaradorligini ekonometrik modellash	46
8.	Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	O'zbekistonda auditorlik faoliyatini tashkil etishning zaruriyati va uning ahamiyati	57
9.	Kurbanbayev Jurabek Eruvbayevich, Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	Auditorlik tekshiruvlarida tashqi tasdiqlardan foydalanish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish	66
10.	Абдурахманов Ўрол Наврўз ўғли	Акциядорлик жамиятлари аудитида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш	71
11.	Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	Yoshlar biznes-loyihalarini moliyalashtirishda kredit va investitsiya resurslarining o'rni	80
12.	Shodiyev Yashnarbek Baxriddin o'g'li	Davlat moliyaviy nazoratini modellar va metodologik yondashuvlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	92
13.	Muydinov Baxodirjon Numanovich	Korxonalarda ichki auditni tashkil etish va takomillashtirish	101
14.	Mirzanov Zakir Maratovich	Paxta yetishtirish va qayta ishlash klasterlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish	111
15.	Тожибоева Дилором	XXI ахборотлар асри – қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви асри	116
16.	Нурхонов Комилжон Товқараевич	Яшил иқтисодиётга ўтиш йўллари ва устуворликлари	124
17.	Saydullayev Nodirbek Narzullayevich	Inflyatsion targetirlash sharoitida markaziy bank valyuta intervensiyalari strategiyasini takomillashtirish mexanizmlari	132
18.	Хусаинов Равшан Рахимович	Сравнительный анализ налоговых систем зарубежных стран и трансформация их для Узбекистана	143
19.	Maxkamova Nazokat Umarali qizi	O'zbekiston iqtisodiyotida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rni	150
20.	Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo'l transporti korxonalarining ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlari	156
21.	Kuliboyev Azamat Shonazarovich	Davlat tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobi: nazariya, amaliyot va uslubiyot	165

22.	Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida budget tashkilotlarida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish: Farg'ona viloyati misolida	179
23.	Xasanova Shaxzoda Sarvarq qizi	Avtomatlashtirish davrida ayollarning mehnat bozoridagi transformatsiyasi: global tendensiyalar va O'zbekistonning 2030-yilgacha imkoniyatlari	188
24.	Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	Бюджет ташкилотларида узок муддатли активлар билан боғлиқ молиялаштириш манбалари	194
25.	Худойкулова Дилора Дилмуродовна	Обеспечение надежности аудиторских доказательств при аудите долгосрочных активов	200
26.	To'xtayev Umidjon Shuhrat o'g'li	Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	209
27.	Djumaniyazov Shavkat Raximovich	Yangi O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	216
28.	Siroj Zarina Rustambekovna	O'zbekistonda demografik jarayonlarni statistik prognozlash va monitoring tizimini takomillashtirish	223
29.	To'laev Safarmurod Boymuhammad o'g'li	Korporativ mijozlarga innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi	229
30.	Эрдонаев Аликул Халимович	Банк технологиялари ва масофавий банк хизматларининг турларидан фойдаланиш амалиёти	236
31.	Муродов Бобиржон Хаётжон ўғли	Иқтисодиётда яширин меҳнат ресурслари айланмаси: иш берувчиларни масъулияти ва норасмий бандликни бартараф этишнинг тизимли ечимлари	247
32.	Abdullayeva Shaxnoza Erkinovna	Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish	253
33.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Кишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий барқарорлигини баҳолаш моделлари	261
34.	Sanayev Javohir Shavkat o'g'li	Tijorat banklarida mijozning tranzaksion faolligiga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish	271
35.	Хасанов Сабирджан Садикович, Раимова Мадинабону Сабирджан кизи	Оценка экономической необходимости строительства ветроэнергетических установок в Узбекистане	278
36.	Karimov Shohruh Ahmadullo o'g'li	O'zbekistonda buxgalteriya xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasi: auditorlik va soliq maslahatchilari tashkilotlari reestrlari tahlili	286
37.	Karimqulov Jasur Imomboyevich, Xojanov Baxadir Omirbayevich	Bank infratuzilmasi transformatsiyasi samaradorligini integral baholash metodikasini takomillashtirish	292
38.	Kasimova Zilolaxon Botir qizi	O'zbekiston bank tizimining miqdoriy kengayishi va moliyaviy barqarorlik normativlariga rioya etish darajasi: 2017–2025 yillar tahlili	301
39.	Олимова Қизлархон Тўра кизи	Тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг тизимида мавжуд муаммоларнинг тизимли ечими	308
40.	Xolmurotov Fozil Saribayevich	Hududiy eksportning qo'shilgan qiymati va diversifikatsiya darajasini o'lchash: Xorazm viloyatida export quality index tahlili	314

41.	Jumaniyazov Baxodirovich	Iskandar	To‘qimachilik sanoati korxonalarida xarajatlar hisobini tashkil etish, tannarxni kalkulyatsiya qilish va tahlil etish bo‘yicha xorijiy tajriba	327
-----	-----------------------------	----------	--	-----

**TO‘QIMACHILIK SANOATI KORXONALARIDA XARAJATLAR HISOBINI
TASHKIL ETISH, TANNARXNI KALKULYATSIYA QILISH VA TAHLIL ETISH
BO‘YICHA XORIJIY TAJRIBA**

Jumaniyazov Iskandar Baxodirovich

moliyaviy tahlil kafedrası dotsenti v.v.b.

PhD, mustaqil izlanuvchi,

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0009-0006-3130-025;

E-mail: i.jumaniyazov@tsue.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada to‘qimachilik sanoati korxonalarida xarajatlar hisobini yuritish, mahsulot tannarxini aniqlash va xo‘jalik faoliyatini tahlil qilishning xorijiy tajribasi tadqiq etilgan. AQSh, Yaponiya, Germaniya, Turkiya va Xitoy amaliyotida qo‘llaniladigan zamonaviy xarajatlarni boshqarish usullari, jumladan, Activity-Based Costing (ABC), Target Costing, Kaizen Costing, Lean Accounting hamda Standard Costing yondashuvlari tahlil qilingan. Shuningdek, mazkur usullarni O‘zbekiston to‘qimachilik sanoati korxonalarida qo‘llash imkoniyatlari, ularni ERP, IoT va boshqa raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash masalalari asoslangan. Tadqiqot natijasida xarajatlarni texnologik bosqichlar, mahsulot turlari va xarajat omillari kesimida shakllantirish hamda boshqaruv qarorlarini axborot bilan ta‘minlash bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: to‘qimachilik sanoati, xarajatlar hisobi, mahsulot tannarxi, iqtisodiy tahlil, ABC, Target Costing, Kaizen Costing, Lean Accounting, Standard Costing, ERP, IoT.

**ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЁТА ЗАТРАТ, КАЛЬКУЛИРОВАНИЯ
И АНАЛИЗА СЕБЕСТОИМОСТИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ТЕКСТИЛЬНОЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Жуманиязов Искандар Баходирович

исполняющий обязанности PhD,

независимый исследователь

доцента кафедры финансового анализа

Ташкентского государственного

экономического университета

ORCID: 0009-0006-3130-025

E-mail: i.jumaniyazov@tsue.uz

Аннотация. В статье исследован зарубежный опыт организации учета затрат, определения себестоимости продукции и анализа хозяйственной деятельности предприятий текстильной промышленности. Проанализированы современные методы управления затратами, применяемые в США, Японии, Германии, Турции и Китае, включая Activity-Based Costing (ABC), Target Costing, Kaizen Costing, Lean Accounting и Standard Costing. Особое внимание уделено возможностям адаптации зарубежных подходов к условиям текстильных предприятий Узбекистана, а также их интеграции с ERP, IoT и другими цифровыми технологиями. По результатам исследования разработаны предложения по формированию информации о затратах в разрезе технологических стадий, видов продукции и факторов затрат, а также повышению информационного обеспечения управленческих решений.

Ключевые слова: текстильная промышленность, учет затрат, себестоимость продукции, экономический анализ, ABC, Target Costing, Kaizen Costing, Lean Accounting, Standard Costing, ERP, IoT.

**INTERNATIONAL EXPERIENCE IN COST ACCOUNTING, COST CALCULATION
AND COST ANALYSIS IN TEXTILE INDUSTRY ENTERPRISES**

Jumaniyazov Iskandar Bakhodirovich

*Acting Associate Professor
Department of Financial Analysis
PhD, Independent Researcher,
Tashkent State University of Economics
ORCID:0009-0006-3130-025;
E-mail: i.jumaniyazov@tsue.uz*

Abstract. *This article examines international practices in cost accounting, product costing, and economic analysis in textile manufacturing enterprises. It analyzes modern cost management approaches applied in the United States, Japan, Germany, Turkey, and China, including Activity-Based Costing (ABC), Target Costing, Kaizen Costing, Lean Accounting, and Standard Costing. Particular attention is paid to the possibilities of adapting these approaches to textile enterprises in Uzbekistan and integrating cost management systems with ERP, IoT, and other digital technologies. Based on the research findings, proposals are developed for organizing cost information by technological stages, product types, and cost drivers, as well as for improving the information support of managerial decision-making.*

Keywords: *textile industry, cost accounting, product costing, economic analysis, Activity-Based Costing, Target Costing, Kaizen Costing, Lean Accounting, Standard Costing, ERP, IoT.*

Kirish

To‘qimachilik sanoati yuqori moddiy va mehnat sig‘imi, energiya sarfi hamda eksport salohiyati bilan ajralib turadi. Mahsulot tannarxiga xomashyo, energiya, logistika, mehnat unumdorligi va texnologik jarayonlarning holati sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli xalqaro raqobat kuchayib borayotgan sharoitda xarajatlarni samarali boshqarish korxonaning moliyaviy natijalari va raqobatbardoshligini ta‘minlashning muhim omiliga aylanmoqda.

Rivojlangan mamlakatlarda Activity-Based Costing (ABC), Lean Accounting, Kaizen Costing, Standard Costing va Target Costing kabi usullardan foydalanish mahsulot tannarxini aniqroq hisoblash, bilvosita xarajatlarni asosli taqsimlash va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish imkonini bermoqda. O‘zbekistonda esa ko‘plab korxonalarda xarajatlar hisobining an‘anaviy usullarga tayanishi, bilvosita xarajatlarni taqsimlashdagi kamchiliklar va boshqaruv hisobi axborotlaridan yetarli foydalanilmasligi dolzarb masalalardan bo‘lib qolmoqda.

Tadqiqotning maqsadi AQSh, Germaniya, Yaponiya, Turkiya va Xitoy tajribasini o‘rganish hamda mazkur yondashuvlarni O‘zbekiston to‘qimachilik korxonalarida qo‘llash imkoniyatlarini asoslashdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Xarajatlarni boshqarishning zamonaviy yondashuvlari R. Cooper va R.S. Kaplan tomonidan ishlab chiqilgan “Activity-Based Costing konsepsiyasi bilan bog‘liq bo‘lib, unda bilvosita xarajatlarni faoliyat turlari asosida taqsimlash orqali mahsulot tannarxini aniqroq shakllantirish nazarda tutiladi” [1]. Kaplan va Anderson esa Time-Driven “ABC orqali xarajatlarni vaqt va resurslardan foydalanish ko‘rsatkichlari asosida hisoblash imkoniyatlarini kengaytirgan” [2].

To‘qimachilik sanoatiga oid tadqiqotlarda Al-Obaidi va Al-Hailly “ABC usulining an‘anaviy yondashuvga nisbatan bilvosita xarajatlarni taqsimlashdagi imkoniyatlarini asoslagan” [3]. Ekinici va Şener esa “Turkiya to‘qimachilik korxonasi misolida Time-Driven ABC usulining amaliy samaradorligini tadqiq qilgan” [4]. Y. Monden va K. Hamada “Target Costing hamda Kaizen Costingning xarajatlarni mahsulotni loyihalash bosqichidan boshlab boshqarishdagi ahamiyatini ko‘rsatgan” [5].

W.-H. Tsai va hammualliflarining tadqiqotida “Industry 4.0, ABC va Theory of Constraints yondashuvlarini integratsiyalash orqali to‘qimachilik ishlab chiqarishida xarajatlar, resurslar va barqarorlikni boshqarish masalalari ko‘rib chiqilgan” [6]. O‘zbekistonda A.N. Maxmudov tadqiqotlari esa “to‘qimachilik va trikotaj korxonalarida klaster tizimi hamda boshqaruv hisobini takomillashtirishga qaratilgan” [7]. Shu bilan birga, xarajatlarni “xarajat turi – texnologik bosqich – mahsulot turi” kesimida kompleks hisobga olish va tahlil qilish masalasi yetarlicha tizimlashtirilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tizimli, qiyosiy, statistik va monografik tahlil, induksiya va deduksiya, SWOT hamda grafik tahlil usullaridan foydalanildi. Axborot bazasini MHXS, boshqaruv hisobi bo‘yicha ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, normativ-huquqiy hujjatlar, statistik ma’lumotlar va xorijiy ilmiy tadqiqotlar tashkil etdi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqotning konseptual ketma-ketligi quyidagicha shakllantirildi: **Xarajatlarni aniqlash → tasniflash → tannarxni hisoblash → tahlil qilish → xorijiy tajriba bilan taqqoslash → takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.**

To‘qimachilik sanoatida tannarxning asosiy elementlari moddiy xarajatlar, mehnat xarajatlari va ishlab chiqarish ustama xarajatlaridan iborat. Ularning tarkibi mahsulot turi va texnologik jarayonga qarab farqlanadi.

Mahsulot tannarxini aniqlashning zamonaviy usullari. **Job Order Costing** individual buyurtmalar asosida ishlab chiqarishda har bir buyurtma xarajatlarini alohida hisoblash imkonini beradi. **Process Costing** esa uzluksiz ishlab chiqarish uchun mos bo‘lib, yigiruv, to‘quv, bo‘yash, pardozlash va tikuv bosqichlari bo‘yicha xarajatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Standard Costing rejalashtirilgan va haqiqiy xarajatlarni taqqoslab, og‘ishlarni aniqlashga yordam beradi. **ABC** bilvosita xarajatlarni faoliyat turlari orqali taqsimlash asosida mahsulot tannarxining aniqligini oshiradi. **Target Costing** bozor narxi va rejalashtirilgan foydadan kelib chiqib tannarxni belgilaydi, **Kaizen Costing** esa ishlab chiqarish jarayonida xarajatlarni bosqichma-bosqich kamaytirishga qaratiladi. **Lean Accounting** qo‘shimcha qiymat yaratmaydigan operatsiyalarni qisqartirish va resurslardan samarali foydalanishni ko‘zda tutadi.

Xorijiy tajriba tahlili rivojlangan mamlakatlarda an’anaviy tannarx hisobidan boshqaruv qarorlarini qo‘llab-quvvatlovchi zamonaviy tizimlarga o‘tish jarayoni kuchayganini ko‘rsatadi. Ushbu usullarni alohida emas, balki o‘zaro uyg‘unlashtirib qo‘llash xarajatlarni nazorat qilish va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

To‘qimachilik sanoatida xarajatlarni boshqarish bo‘yicha xorijiy tajribalar, ya’ni rivojlangan davlatlar, ularda foydalanilayotgan asosiy usullar, usullarni qo‘llash maqsadi va kutilayotgan natijalar o‘rganilganda quyidagi ma’lumotlarga ega bo‘lindi (1-jadval).

1-jadval.

To‘qimachilik sanoatida xarajatlarni boshqarish bo‘yicha xorijiy tajribalar*

Davlat	Asosiy usul	Qo‘llash maqsadi	Kutilayotgan natija
AQSh	Activity-Based Costing (ABC)	Bilvosita xarajatlarni aniq taqsimlash	Mahsulot tannarxining aniqligi oshadi
Yaponiya	Target Costing, Kaizen Costing	Xarajatlarni loyihalash bosqichidayoq nazorat qilish	Tannarxning uzluksiz pasayishi
Germaniya	Standard Costing	Rejalashtirilgan va haqiqiy xarajatlarni taqqoslash	Xarajatlar og‘ishini tez aniqlash
Turkiya	Time-Driven ABC va Target Costing	Eksportbop mahsulot tannarxini optimallashtirish	Raqobatbardoshlikning oshishi
Xitoy	Lean Accounting va Industry 4.0 yechimlari	Resurslardan samarali foydalanish	Ishlab chiqarish samaradorligining ortishi

*Muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar asosida tuzilgan [9-13].

Natijalar shuni ko'rsatadiki, mazkur usullar bir-birini to'ldiruvchi xususiyatga ega bo'lib, ularni integratsiyalashgan holda qo'llash korxonalarining moliyaviy natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi.

Cooper va Kaplan tadqiqotlarida “ABC bilvosita xarajatlarni faoliyatlar bo'yicha aniqroq taqsimlash vositasi sifatida tavsiflangan” [1]. Turkiyaning Denizli hududidagi to'qimachilik korxonasi misolida esa “TDABC (Time-Driven Activity-Based Costing) - vaqtga asoslangan faoliyatlar bo'yicha xarajatlarni hisoblash usuli) foydalanilmayotgan quvvat xarajatlarini hisobga olish orqali xarajatlar to'g'risida batafsilroq axborot shakllantirgan” [4].

Yaponiyaning Target Costing va Kaizen Costing tajribasi “xarajatlarni mahsulot ishlab chiqarilgandan keyin emas, balki loyihalash bosqichidan boshlab boshqarish va ishlab chiqarish davomida uzluksiz kamaytirishga asoslanadi” [5]. Turkiya tikuvchilik va denim korxonalarida o'tkazilgan tadqiqotlar “Target Costingning ortiqcha xarajatlarni dastlabki bosqichda aniqlash imkoniyatini ko'rsatgan” [4].

Tayvan va Xitoy tajribasida IoT, sun'iy intellekt, sensorlar, ERP va real vaqt monitoringining ABC bilan integratsiyasi resurs sarfi, chiqindilar va ishlab chiqarish tannarxini nazorat qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

O'zbekiston to'qimachilik sanoatida an'anaviy xarajatlar hisobi hali ham muhim o'rin tutadi. Bilvosita xarajatlarning yagona taqsimlash bazasi orqali mahsulotlarga yuklanishi tannarx ko'rsatkichlarining buzilishiga olib kelishi mumkin. Boshqaruv va moliyaviy hisobning yetarli darajada integratsiyalashmaganligi, ERP tizimlaridan foydalanishning cheklanganligi hamda energiya, suv va logistika xarajatlarning ortishi mavjud muammolar qatoriga kiradi.

2024-yilda O'zbekistonda **89,5 trln so'mlik** to'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarilgan bo'lib, o'sish sur'ati **11,1 %**, sanoat ishlab chiqarishidagi ulushi 10,1 %ni tashkil etgan. Shu yili to'qimachilik mahsulotlari eksporti **2,867 mlrd AQSh dollariga** yetib, jami eksportning 10,6 %ini tashkil qilgan. Eksport tarkibida ip-kalava 43,2 %, tayyor to'qimachilik mahsulotlari 39,2 % ulushga ega bo'lgan.

Mazkur ko'rsatkichlar eksportga yo'naltirilgan korxonalarda mahsulot tannarxini aniq shakllantirish, bilvosita xarajatlarni asosli taqsimlash va resurslardan samarali foydalanish zarurligini kuchaytiradi. 2024-yil yanvar-iyun oylarida 55 ta davlatga 1,5 mlrd dollarlik to'qimachilik mahsulotlari eksport qilinganligi ham ushbu masalaning amaliy ahamiyatini ko'rsatadi.

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, zamonaviy xarajatlar boshqaruvi faqat xarajatlarni qayd etish bilan cheklanmay, ularni rejalashtirish, nazorat qilish, tahlil qilish va optimallashtirishni ham qamrab oladi. AQShda ABC, Yaponiyada Target Costing va Kaizen Costing, Xitoy va Germaniyada esa raqamlashtirish, ERP hamda Industry 4.0 yechimlarining boshqaruv hisobi bilan uyg'unlashuvi muhim yo'nalish sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston korxonalarida mavjud muammolarni kamaytirish uchun xarajatlarni texnologik jarayonlar kesimida hisobga olish, boshqaruv va moliyaviy hisobni integratsiyalash hamda raqamli monitoring vositalarini kengaytirish talab etiladi.

Shu asosda quyidagi yondashuvlarni bosqichma-bosqich joriy etish taklif etiladi:

1. **ABC tizimi** – yigiruv, to'quv, bo'yash, pardozlash, tikuv, sifat nazorati va qadoqlash faoliyatlari bo'yicha bilvosita xarajatlarni taqsimlash;
2. **Target Costing** – eksport mahsulotlari tannarxini bozor narxi va maqsadli foyda asosida rejalashtirish;
3. **Kaizen Costing** – ishlab chiqarishdagi yo'qotishlarni muntazam kamaytirish;
4. **Lean Accounting va ERP integratsiyasi** – qo'shimcha qiymat yaratmaydigan operatsiyalarni qisqartirish va xarajatlarni tezkor monitoring qilish.

Tadqiqot asosida boshqaruv hisobi va moliyaviy hisobni yagona raqamli platformaga integratsiyalash, ABC asosida bilvosita xarajatlarni taqsimlash, eksport mahsulotlarida Target Costingni qo'llash, Kaizen Costing tamoyillarini joriy etish, ERP orqali xarajatlarni monitoring

qilish hamda energiya va resurslar samaradorligini baholovchi KPI tizimini shakllantirish taklif etiladi.

Taklif etilayotgan boshqaruv hisobi modelining kutilayotgan natijalari quyidagilardan iborat (2-jadval).

2-jadval.

Taklif etilayotgan boshqaruv hisobi modelining kutilayotgan natijalari*

Taklif	Kutilayotgan iqtisodiy samara
Activity-Based Costing	Bilvosita xarajatlarni aniq taqsimlash, tannarx aniqligini oshirish
Target Costing	Bozor talabiga mos tannarx va eksport raqobatbardoshligini kuchaytirish
Kaizen Costing	Xarajatlarni uzluksiz kamaytirish va resurslardan samarali foydalanish
Lean Accounting	Qo‘shimcha qiymat yaratmaydigan operatsiyalarni qisqartirish
ERP integratsiyasi	Xarajatlarni real vaqt rejimida monitoring qilish va tezkor boshqaruv qarorlarini qabul qilish

*Muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar asosida ishlab chiqilgan [9, 14-18].

Xulosa

Tadqiqot natijalari to‘qimachilik sanoatida tannarxni aniq hisoblash va xarajatlarni samarali boshqarish korxonalarining moliyaviy barqarorligi hamda raqobatbardoshligi uchun muhim ekanini ko‘rsatdi. AQSh, Germaniya, Yaponiya, Turkiya va Xitoy tajribasida ABC, Target Costing, Kaizen Costing, Lean Accounting va Standard Costing kabi usullar xarajatlarni boshqarishning turli bosqichlarini qamrab oladi.

O‘zbekiston korxonalarida an‘anaviy xarajatlar hisobining ustunligi, bilvosita xarajatlarni taqsimlashdagi kamchiliklar va boshqaruv hisobining raqamli tizimlar bilan yetarli integratsiyalashmaganligi metodologik takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. 2024-yilda to‘qimachilik eksportining 2,867 mlrd dollarga yetishi esa mazkur yo‘nalishning amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

Shu bois O‘zbekiston to‘qimachilik korxonalarida ABCni ERP platformalari bilan integratsiyalash, Target Costingni eksport mahsulotlarini loyihalash bosqichida qo‘llash, Kaizen Costing orqali uzluksiz takomillashtirish va Lean Accounting elementlarini joriy etish maqsadga muvofiq. Mazkur yondashuvlar tannarxni boshqarish, resurslardan foydalanish samaradorligi va eksport raqobatbardoshligini oshirish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tsai W.-H., Chen H.-C., Chang S.-C., Chan K.-C. *Revolutionizing Textile Manufacturing: Sustainable and Profitable Production by Integrating Industry 4.0, Activity-Based Costing, and the Theory of Constraints*. Processes, 2024, 12(11), 2311. https://www.mdpi.com/2227-9717/12/11/2311?utm_source.
2. Cooper R., Kaplan R. S. *Cost & Effect: Using Integrated Cost Systems to Drive Profitability and Performance*. Boston: Harvard Business School Press, 1998. - 357 p.
3. Kaplan R. S., Anderson S. R. Time-Driven Activity-Based Costing // *Harvard Business Review*. - 2004. - Vol. 82. - No. 11. - P. 131-138.
4. Al-Obaidi, R. K. N., & Al-Hailly, H. D. J. K. (2019). *The Allocation of Indirect Industrial Costs under the Traditional Methods and the Cost Method Based on the Activities (ABC): Comparative Study Design System in Public Company for Textile Industries/Hilla*. *Journal of University of Babylon for Pure and Applied Sciences*, 27(1), 249–276. <https://doi.org/10.29196/jubpas.v27i1.2120>.
5. Ekinci M. A., Şener R. Zaman Esaslı Faaliyet Tabanlı Maliyet Yönteminin Bir Tekstil İşletmesinde Uygulanması // *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. - 2020. - Cilt 12, Sayı 32. - B. 113–133. DOI: 10.20875/makusobed.788030.

6. Monden, Y., & Hamada, K. Target Costing and Kaizen Costing in Japanese Automobile Companies. *Journal of Management Accounting Research*, 3, 16–34., Monden, Y. (1995). *Cost Reduction Systems: Target Costing and Kaizen Costing*. Portland, OR: Productivity Press. 1991. p. 341-365.
7. Makhmudov, A. N. *Improvement of Cluster System and Cost Accounting in Textile and Knitting Enterprises*. *Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance*, 2025, 6(2), 489–497. <https://doi.org/10.51699/cajtmf.v6i2.880>.
8. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. 2024-yil yanvar–dekabr oylarida sanoat ishlab chiqarishi to‘g‘risida. 2025. <https://stat.uz>.
9. Lee, J.Y., Monden, Y. An international comparison of manufacturing-friendly cost management systems // *The International Journal of Accounting*. – 1996. – Vol. 31, Issue 2. – P. 197–212. DOI: 10.1016/S0020-7063(96)90004-7.
10. Hatai, R., Suzuki, A., Matsuo, T., Kato, Y. Interactions between Kaizen Costing and Target Costing: A Case Study of Three Manufacturing Companies // *The Journal of Cost Accounting Research*. – 2013. – Vol. 37, No. 1. – P. 40–52. DOI: 10.20747/jcar.37.1_40.
11. Ewert, R., Wagenhofer, A. Cost accounting in Germany // *Management Accounting Research*. – 1997. – Vol. 8, Issue 3. – P. 261–276. DOI: 10.1006/mare.1996.0047.
12. Şener, R., Ekinci, M.A. Zaman Esaslı Faaliyet Tabanlı Maliyet Yönteminin Bir Tekstil İşletmesinde Uygulanması // *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. – 2020. – No. 32. – P. 113–133. DOI: 10.20875/makusobed.788030.
13. Yang, K., Wu, Q., Cormican, K. Lean accounting practices in Chinese listed companies: a Contingency Theory perspective // *Production Planning & Control*. – 2026. DOI: 10.1080/09537287.2026.2641024.
14. Gunasekaran, A., Sarhadi, M. Implementation of activity-based costing in manufacturing // *International Journal of Production Economics*. – 1998. – Vol. 56–57. – P. 231–242. DOI: 10.1016/S0925-5273(97)00139-4.
15. Filomena, T.P., Neto, F.J.K., Duffey, M.R. Target costing operationalization during product development: Model and application // *International Journal of Production Economics*. – 2009. – Vol. 118, No. 2. – P. 398–409. DOI: 10.1016/j.ijpe.2008.12.007.
16. Ittner, C.D., Lanen, W.N., Larcker, D.F. The Association Between Activity-Based Costing and Manufacturing Performance // *Journal of Accounting Research*. – 2002. – Vol. 40, No. 3. – P. 711–726. DOI: 10.1111/1475-679X.00068.
17. Lea, B.R. Management accounting in ERP integrated MRP and TOC environments // *Industrial Management & Data Systems*. – 2007. – Vol. 107, No. 8. – P. 1188–1211. DOI: 10.1108/02635570710822813.
18. Maiga, A.S., Nilsson, A., Jacobs, F.A. Assessing the interaction effect of cost control systems and information technology integration on manufacturing plant financial performance // *The British Accounting Review*. – 2014. – Vol. 46, No. 1. – P. 77–90. DOI: 10.1016/j.bar.2013.10.001.

